VÄSTERBOTTENS MUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT

Särskild arkeologisk utredning

Etapp 2 inför alternativ sträckning av E4, sk Inre alternativet, Umeå kommun, Västerbottens län.

Västerbottens museum/Uppdragsverksamheten

Anna-Karin Lindqvist & Nina Granholm 2011

Västerbottens museum

Gammlia, Box 3183,

903 04 Umeå

Tfn: +46-(0)90-17 18 00 (växel)

090-17 18 01 (reception)

E-post: info@vbm.se

http://www.vbm.se/

Rapporten finns också som pdf-fil på Västerbottens museums informationsportal om arkeologi, förhistoria och kulturlandskap i Västerbottens län.

Här finns länets samlade kunskap om vår äldre historia och om de spår som människor och verksamheter lämnat efter sig i landskapet.

Du får veta vilka lämningar som är vanliga i vår region, hur de ser ut och var de ligger. Här finns också länkar till några av länets yrkesverksamma arkeologer, forskare och tjänstemän:
http://sparfran10000ar.se/

SPÅR från 10 000 år

Omslag: Yta C schakt 4 på *Cammererarens gård*

© Västerbottens museum, Umeå 2011

Innehåll

Administrativa och tekniska uppgifter 2

Sammanfattning 3

Inledning 4

Topografi och fornlämningsmiljö 4

Tidigare undersökningar i Backen
området.....5

Syfte och målsättning.....6

Metod.....6

Resultat Backen 7
- Yta A.....8
- Yta B 13
- Yta C.....13
- Yta D.....16
- Fynd.....19

Resultat Röbäck 24

Tolkning och utvärdering.....26

Referenser 27

Administrativa och tekniska uppgifter

Vbm Dnr: 553/10
Lst Dnr: 431-6480-2010
Uppdragsgivare: Trafikverket
Län: Västerbottens län
Kommun: Umeå
Ort: Umeå stad/Umeå socken
Fastighet: Backen 7:3, 7:4, 3:48 och Röbäck 25:6
Undersökningstyp: Särskild arkeologisk utredning etapp 2
Datering: Backen 1400-1500-tal och senare. Röbäck förhistorisk karaktär
Meter över havet: 5 – 20 m ö h respektive 20-25 m ö h
Kartblad: 20K 7d Umeå västra
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V
Koordinater för UO:s sydvästra hörn: 7087578/1715037 RT90, 7088338 754478 SWEREF 99
Exploateringsyta: 17 ha
Undersökt yta: 1170 m^2
Fältarbetsledning: Anna-Karin Lindqvist
Övrig personal: Nina Granholm, Jimmy Jonsson
Underkonsulter: Västerbottens Traktortjänst
Fältarbetsperiod: 11-05-09 - 11-05-20 (10 dgr)
Digitalt material och övrig dokumentation: Förvaras i Vbm
Foto: Digitalt foto efter system i Vbm:s fotoarkiv
Fynd med Fnr: 1-65: Förvaras i Västerbottens museum i avvaktan på fyndfördelning från Riksantikvarieämbetet.

Sammanfattning

Med anledning av Trafikverkets alternativ till en ny sträckning av E4 väster om Umeå stad från Umåker i söder över Umeälven och vidare mot norr till E12, det s k *Inre alternativet*, beslutade länsstyrelsen i Västerbotten att en särskild utredning skulle företas.

Följande rapport behandlar etapp 2, en fördjupad del av den utredning som gjordes under hösten 2010. Etapp 1 omfattade kartstudier och terrängrekognosering av den planerade vägsträckningen och tjänade som underlag för det fortsatta utredningsarbetet (Andersson 2011).

Etapp 2 omfattar två områden på vardera sidan Umeälven. Vid älvens norra sida gjordes utredningen på Backen i anslutning till området där det gamla Umeå grundades 1588. Södra delen av undersökningsområdet (UO) bestod huvudsakligen av sandig skogsmark utan tidigare kända lämningar. Strax väster där om har fornlämningar registrerats vilket motiverade en utredning även här (fig. 1).

Syftet med utredningen var att klarlägga om eventuella fornlämningar skulle komma att beröras vid en eventuell exploatering. Resultatet skall ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta beslut rörande ärendet.

Arbetet har utförts med hjälp av schaktning med grävmaskin, avsökning med metalldetektor och jordsond. På Backen indelades området i fyra åtskilda ytor yta A – D. Rester av husgrunder påträffades in om yta A och C. Antalet husgrunder går inte att avgöra (fig. 2).

Fynden består huvudsakligen av kritpipsfragment och bland husgeråden märks yngre rödgods och ostindiskt porslin. Vidare hittades fem kopparmynt från perioden 1597-1720 och två silvermynt, ett från 1677 och ett från regeringstiden för Erik av Pommern 1396-1439. Det senare är det hittills äldsta myntet som påträffats inom området. Mynten överensstämmer med det övriga fyndmaterialet vad gäller dateringen till 1500-tal och nyare tid.

Vid Backen och Röbäck framkom lämningar som inte varit kända sedan tidigare. På Backen finns äldre kartmaterial med uppgifter om var några av husen skall varit belägna. De fysiska lämningarna har dock legat under jord och har inte hittills varit kända. Om området kommer att exploateras bör ytterligare undersökningar göras för att klargöra husgrundernas storlek, konstruktion och utbredning. Husgrunder från 1500-tal/nyare tid har inte undersökts i någon större omfattning i Västerbotten län.

Inom området direkt vid älvens södra sida i Röbäck registrerades boplatsrester av förhistorisk karaktär. Här framkom två härdar samt en ansamling skörbrända stenar på ca 20-25 m ö h. Inga fynd kunde iakttas. Höjden över havet indikerar att lämningarna kan härröra från järnålder, omkring tiden för Kr. f. en tidsperiod som inte heller är särskilt väl undersökt i länet (fig. 23-25).

Inledning

Efter beslut från Länsstyrelsen (Lst 431-6480-2010) genomförde Västerbottens museum en särskild utredning i två etapper. Utredningen föranleddes av Trafikverkets planer på en ny sträckning av E4, det så kallade *Inre alternativet* väster om Umeå centrum. Etapp 1 som gjordes under hösten 2010 bestod huvudsakligen av kartstudier och en rekognosering av terrängen (Andersson 2011).

Under våren 2011 genomfördes etapp 2, en fördjupad utredning med maskinschaktning inom två utvalda områden, på Backen fastighet 3:48 m fl. ca 400 m sydost om Backens kyrka och i Röbäck inom fastighet 25:6, ett sandigt skogsområde mellan Bölevägen och Umeälven.

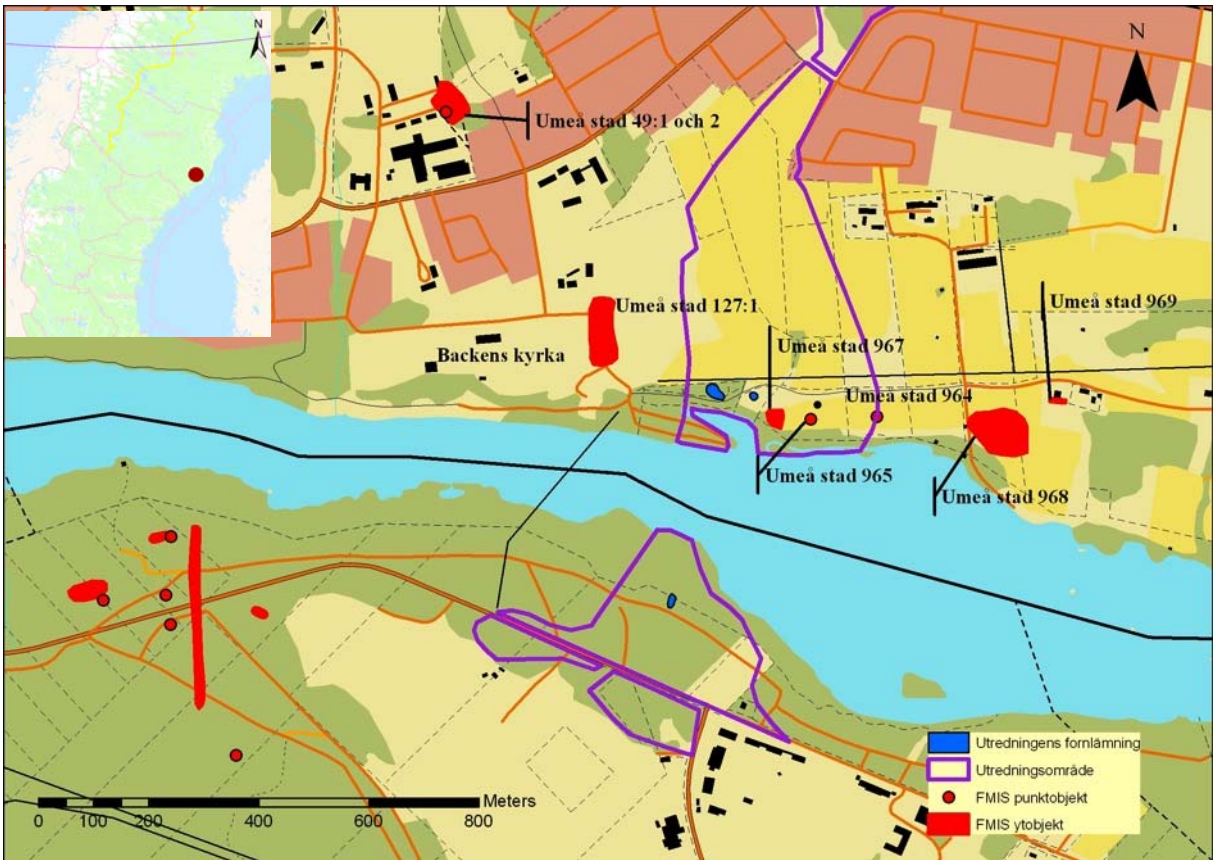

Fig. 1. Kartutsnitt över området vid Backen och Röbäck med södra delen av utredningsområdet för etapp 1 och 2 markerat. Tidigare registrerade fornlämningar i rött. Lämningar påträffade under etapp 2 utredning är blå-markerade. Vid norra sidan Umeälven syns två blå punkter (yta A och öster där om yta C), båda innehållande rester av husgrunder. Mittemot, vid älvens södra sida påträffades två härdar samt en ansamling skörbränd sten.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet vid Backen består till stor del av åkermark som fortfarande brukas. Terrängen är relativt flack förutom en höjdrygg i norra änden av yta B och med en höjdskillnad på 5 meter ned till älven. Odlingsytorna är belägna på de sandiga glacifluviala avlagringar som avsatts genom glaciärer eller inlandsisens rörelser.

Området för det forna stadsområdet kallas av tradition för *Hamnen*, och genom området går Häradsvägen (i riktning Ö-V), den första landsvägen mellan sockenkyrkan och den första etableringen av Umeå stad, 1622 (Huggert 2007: 43). Vägen löper, strax söder om det som i den här rapporten benämns yta A, endast några meter från älvbrinken och stora delar av

marken har försvunnit genom erosion. Det framgår också vid en besiktning av Västerbottens museum 1973 (Dnr 443/73) då man konstaterar att flera meter saknas vid en jämförelse med kartan från 1840.

Sedan tidigare var Raä 964, 965, 967, 968 och 127:1 inom Umeå stad registrerade, alla är fyndplatser eller fyndområden från historisk tid (fig. 1):

Raä 964 - Fyndplats
består av en fyndplats för skärva från en rödgodsskål, ut- och invändigt gulglaserad. av allt att döma Gävleproduktion. En docka av vitt porslin. Endast huvudet och axelpartiet. Föremålen är från 1800-talet.

Raä 965 - Fyndplats
är en fyndplats för bl a eldslagningsflinta, kritpipsfragment, en kantbit av ett fat av ostindiskt porslin och en kantbit av en rödgodsskål.

Raä 967 - stadsäga 229 - Fyndområde
är ett fyndområde, ca 35x30 m (N-S), för glas, del av glättningssten till linne, ostindiskt porslin samt stengods.

Utanför utredningsområdet, men inom 300 m avstånd ligger:

Raä 968 med stadsäga 241 och 242. Fyndområde
Ligger ca 300 meter öster om de ovan nämnda fyndplatserna. Den delen består av ett 121x82 m (NV-SO) fyndområde med föremål av samma karaktär. Här fanns på 1700-talet landshövdingens bostadsbyggnader.

Raä 127:1 – Medeltida stadslager
Markerad i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister 150 m NV om det nu aktuella UO:s västra punkt (yta A), är registrerad som ett medeltida stadslager, ca 120x40 m (N-S) daterat till 1500-1600-tal. Den lämningen är felaktigt markerad då den grundar sig på en missuppfattning där Riksantikvarieämbetets inventerare registrerade utbredningen av en resultatlös undersökning som Västerbottens museum gjorde 1973. Se nedan under avsnitt *Tidigare undersökningar i Backenområdet.*

Tidigare undersökningar i Backenområdet

Inför den planerade utvidgningen av Backens kyrkogård mot öster, som tidigare varit platsen för kyrkstadsbebyggelse, gjorde Västerbottens museum en förundersökning 1973. *Inga fasta fornlämningar kunde konstateras på Tingshusplatsen eller på området för den gamla kyrkstadsbebyggelsen varför kyrkogårdsutvidgningen härmed kan tillstyrkas* (Dnr 443/73) (Jonasson 1973).

Två år senare gjordes en efterbesiktning inom ett område strax norr om Häradsvägen *i kvarliggande schaktmassor* (Huggert 1975: 1). Där noterades organiskt material, lergods, stengods, kritpipsfragment mm. Det kunde inte konstateras från vilken del av det utschaktade området massorna härrörde (Anders Huggert muntligen 2011). Det område som avses ligger strax väster om yta A (fig. 2).

Ännu en förundersökning gjordes 1987, även nu föranledd av ytterligare en utvidgning av kyrkogården. Ett område strax öster om den tidigare utvidgningen av kyrkogården undersöktes av Västerbottens museum (Rathje 1987:1). Södra delen av 1987 års undersökning ligger direkt norr om yta A. Flera provrutor innehöll fynd av samma karaktär som de som nu påträffats vid 2011 års utredning (fig. 2).

Av undersökningarna att döma har det medeltida stadslagret (Raä 127:1) uppenbarligen av misstag registrerats på den plats där 1973 års resultatlösa förundersökning gjordes. Tillsammans med den nu genomförda arkeologiska utredningen och resultaten från fyndområdet vid Raä 967 finns indikationer på att stadslagret snarare har en utbredning vid hamnens norra, nordöstra och östra sida.

Syfte och målsättning

Syftet med utredningen var att klarlägga om eventuella fornlämningar skulle komma att beröras vid en eventuell exploatering. Resultatet skall ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta beslut rörande ärendet enligt Kulturminneslagen (KML) och för arbetsföretagets vidare planering.

Metod

Utredningsområdet på Backen bestod genomgående av matjord med varierande tjocklek. Här användes grävmaskin för schaktning av matjorden inom de fyra ytorna som benämndes A, B, C och D. En översiktlig genomsökning med metalldetektor gjordes före schaktningen. Inom yta A, C och D schaktades jorden bort lagervis, 2-3 skikt beroende på tjocklek, där emellan gjordes kontroll med metalldetektor. Schakten inmättes med en handhållen GPS med en felmarginal som mest på ±6 meter. Anläggningar och konstruktioner rensades fram för hand och ritades i skala 1:20 och fotograferades.

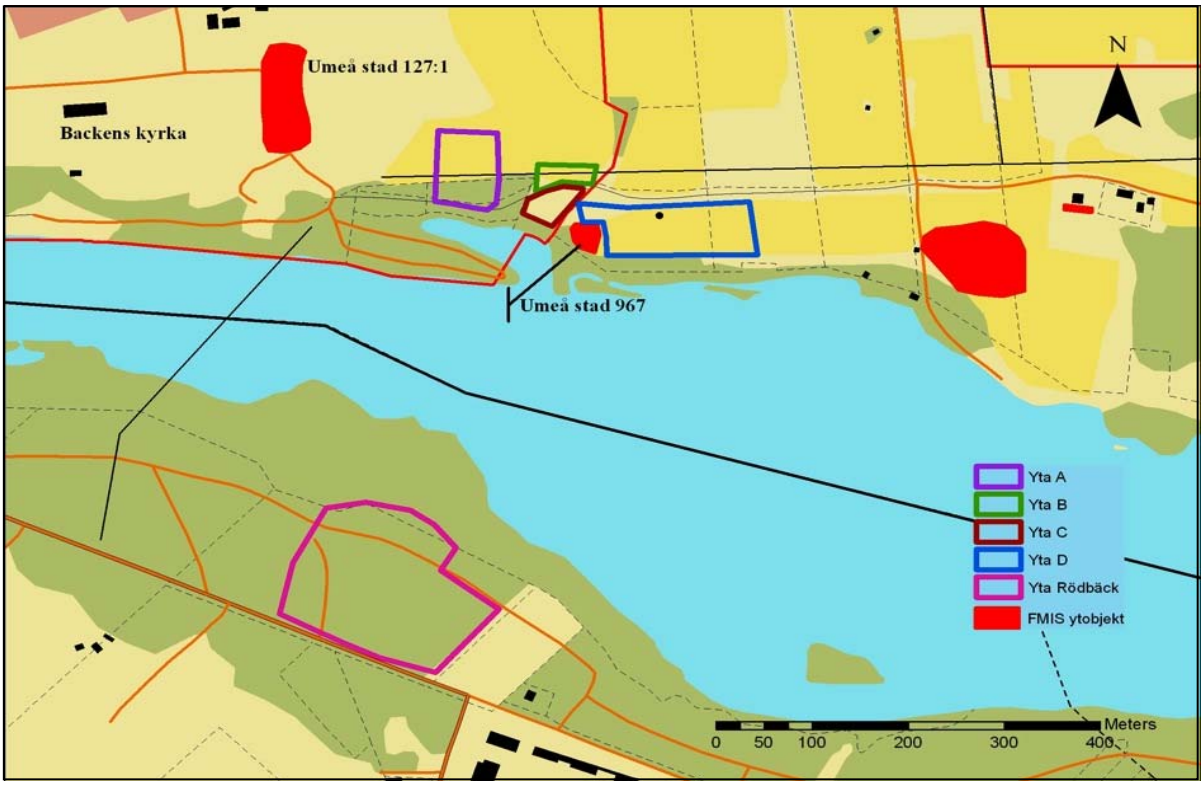

Fig. 2. Kartan visar de olika undersökningsytornas (yta A-D) läge på Backen samt utredningsområdet vid Umeälvens södra sida på Röbäck. Öster om Backens kyrka är Umeå stad Raä 127:1 markerad. Den markeringen är uppenbarligen felaktig (se avsnitt: *Tidigare undersökningar i Backenområdet*).

I åkermark förekommer allehanda skrot från olika tider. Merparten av alla fynd tillvaratogs för senare gallring. Tegel och fönsterglas fanns genomgående spritt och registrerades inte i fall de inte tycktes ingå i någon konstruktion. De koppar- och silvermynt som påträffades inmättes med handhållen GPS.

Utredningsområdet på Röbäck som bestod av sandig skogsmark, här kunde provstick med jordsond lättare göras, i övrigt användes samma schaktningsmetod som på Backen, med det undantaget att endast växttäcket och ett tunt jordlager avlägsnades. Efter avslutad dokumentation igenlades alla schakt.

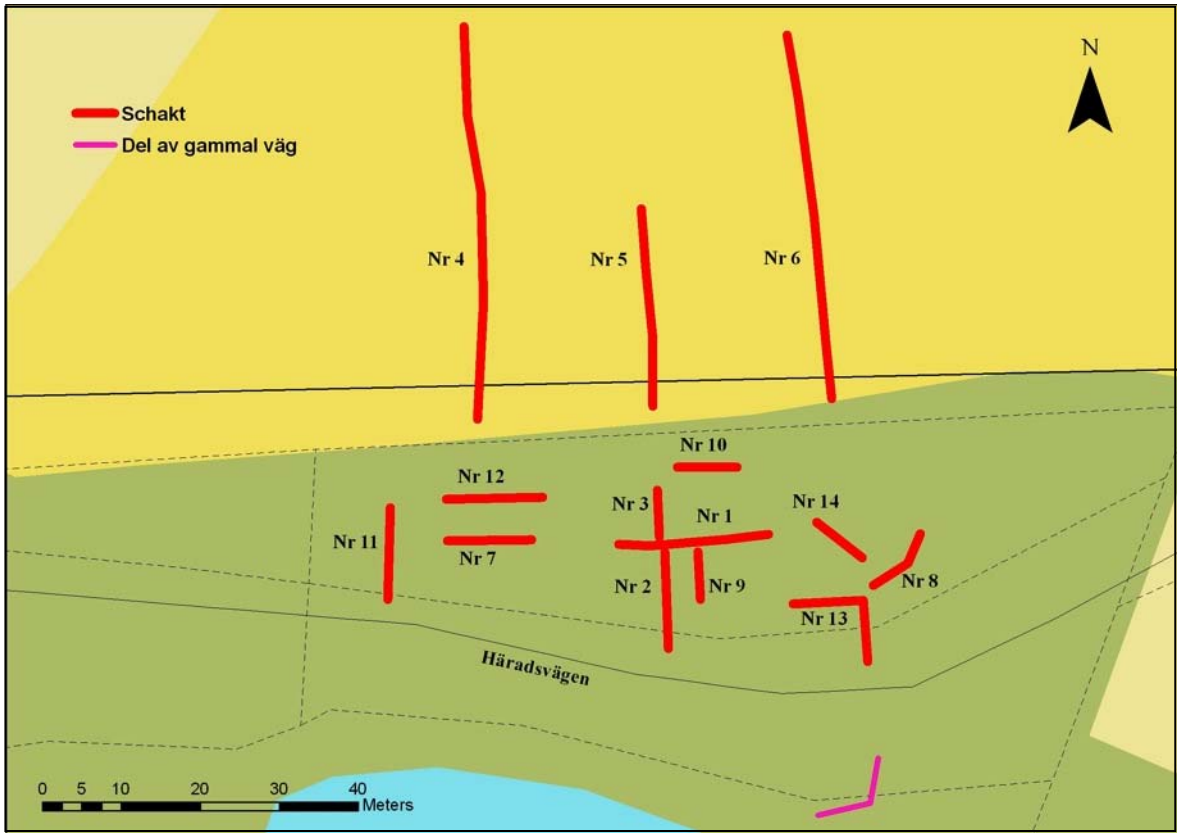

Fig. 3. Inom yta A upptogs 14 maskingrävda schakt. Anläggningar, fynd och kulturpåverkade jordlager var tydligt koncentrerade till schakt nr 1-3, nr 10 och nr 13. Här var matjordslagret mellan 0,3-0,5 meter tjockt. Åkermarken direkt norr där om (schakt nr 4-6) uppvisade endast ett ca 0,15 m tjockt matjordslager. Från den relativt branta sluttningen från Häradsvägen ned mot platsen för den gamla hamnen registrerades en väg (här markerad i rosa färg), den nedre delen av vägen var stensatt.

Resultat Backen

Yta A

Den första ytan som upptogs fick beteckningen yta A. Området karakteriseras av kraftiga matjords- och kulturpåverkade lager, ställvis väldigt kraftiga, upptill 0,5 m tjocka. De var särskilt påtagliga i schakt 1-3, nr 9-10 och nr 13. Ytan får betecknas som den mest fyndrika inom det nu utredda området.

Fig. 4. Yta A, vy från Häradsvägen i söder mot schakt 2 (till vänster i bild) och schakt 9. I bakgrunden syns åkern där schakt 4-6 grävdes och det kraftigt markerade åkerhaket.

Yta A schakt 1
18 m långt och x 1,9 m brett (riktning Ö/V).
Omkring 1,5 m från schaktets västra del framkom stenar vars utbredning kunde följas i en förhållandevis rak linje i öst/västlig riktning. De bildade en syllstensrad (dvs grundstenar till ett timrat hus) närmare 7 m lång med 0,2 – 0,6 m stora stenar. Matjordslagret var kraftigt 0,3- 0,5 m tjockt med sot- och kol.

Fynd
Gångjärn (F1), bronsten (F2), stengods (F3), kritpipsfragment (F4), buteljglas (F5), yngre rödgods (F6), lerklining/ugnsfodring (F7), två kopparmynt Karl XI 1/6 öre sm 1671 (F16-17), och ett kopparmynt Kristina ¼ öre 1635 (F18).

Yta A schakt 2
11 m långt och 1 m brett (riktning N/S).
Schaktet upptogs i anslutning till schakt 1:s mittersta del. Matjordslagret var i norra änden ca 0,5 m tjockt och tunnades ut mot söder till 0,3 m tjocklek. Fynden påträffades i schaktets norra del, medan den södra delen inte uppvisade några fynd.

Fynd
Del av trefotsgryta (F8), yngre rödgods (F10), stengods (F9), kritpipsfragment (F11).

Fig. 5. Yta A schakt 1 med syllstensraden. Foto från öster.

Yta A schakt 3
4,5 m långt och 1,2-1,8 m brett (riktning N/S).
Schaktet upptogs i anslutning till schakt 1:s mittersta del, mitt emot schakt 2. Matjordslagret var 0,4 - 0,5 m tjockt där det grundare måttet uppmättes i norra änden. Tre utspridda stenar i den södra änden. En sotig färgning noterades längs den norra sidan syllstensraden i schakt 1.

Fynd
Hänkel av järn (F12), beslag av järn (F13) kritpipsfragment (F14), stengods (F15), ett kopparmynt Ulrika Eleonora 1 öre km 1719 eller 1720 (F19).

Yta A schakt 4-6
25-50 m långa och 1,2 m breda (riktning N/S).
Tre schakt maskingrävdes i åkermarken, direkt norr om de ovan beskrivna schakten. Matjordslagret var överraskande tunt i jämförelse med schakten söder där om, endast omkring 0,10 - 0,15 m tjockt. Åkern avgränsas mot den nedanför liggande ytan med ett kraftigt markerat åkerhak direkt norr om schakt 3 och 10. Åkerhaket är inte lika markerat ca 10 m österut. Eventuellt har en svacka i åkerns södra del succesivt igenfyllts och ytan nedanför är överodlad. Det kan vara förklaringen på det kraftigt varierande matjords- och kulturpåverkade lagret. Det skulle också betyda att husgrunder kan tänkas ligga under åkern på samma nivå som de i schakt 1-3. Inga konstruktioner påträffades i de tre schakten.

Fynd
I schakt fyra påträffades ett ben till en trefotsgryta (F20).

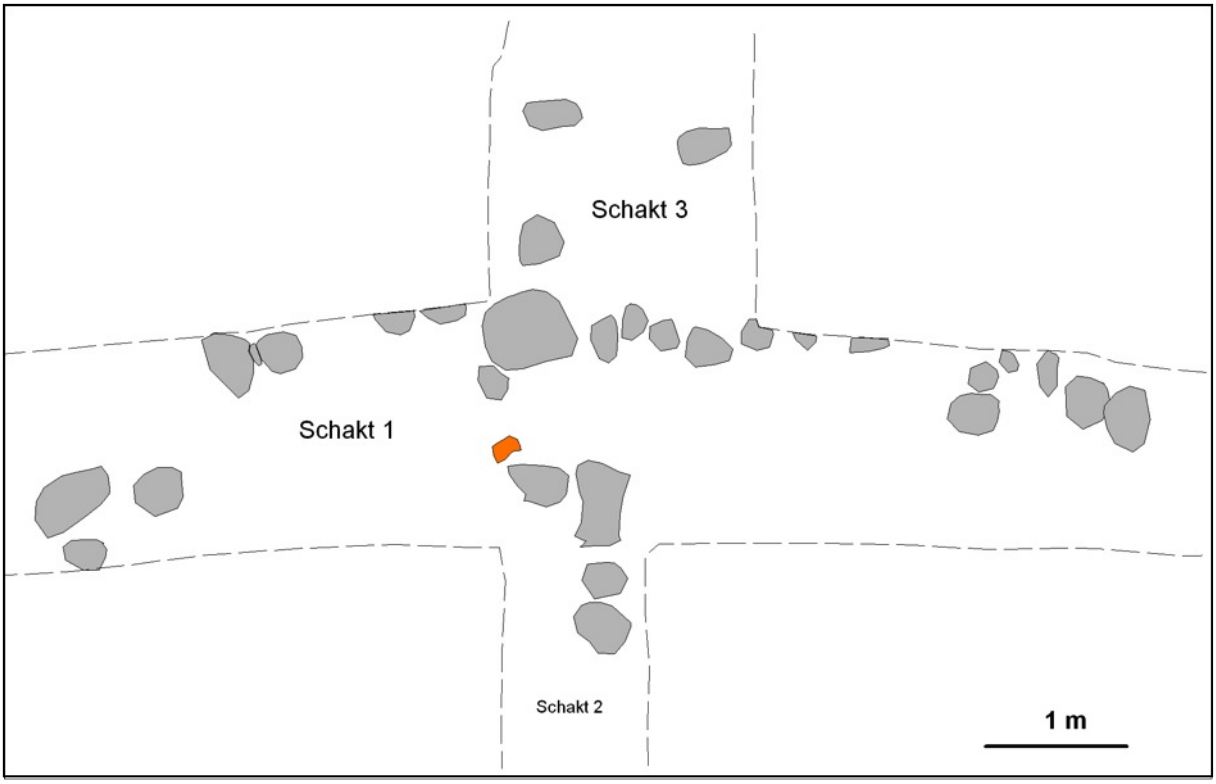

Fig. 6. Planritning över schakt 1-3 och den närmare 7 m långa syllstensraden i öst/västlig riktning. Tegel markerat i orange färg. Omgivande stenar kan mycket väl tillhöra olika husgrunder som inte nödvändigtvis är samtida.

Yta A schakt 7
13 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Schakt 1 grävdes ca 10 m väster om schakt 1. Här konstaterades ett jämförelsevis tunt matjordslager omkring 0,15 m tjockt. Inga konstruktioner påträffades.

Fynd
Inga

Yta A schakt 8
12 m långt och 1,2 m brett (riktning SV/NO).
Grävdes i östra delen av yta A, måttligt tjockt matjordslager, 0,15 m tj. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd
En skärva yngre rödgods (F21).

Yta A schakt 9
8 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).
Grävdes rakt söderut ifrån schakt 1:s mitt. Matjordslagret 0,4 m tjockt avtunnande mot söder. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd
En skärva yngre rödgods (F22).

Yta A schakt 10
10 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Grävdes längst upp mot åkerhaket. Matjordslagret 0,3 m tjockt på en underliggande finkornigare jord bestående av mjäla. Här påträffades två konstruktioner i schaktets västra del. De gav ett uppbyggt intryck och tegel i bitar förekom i och utanför anläggningarna, A1 och A2. Anläggning A1 hade ett mera ytligt läge och innehöll mera tegel än A2. A2 stenar var fast förankrade i jorden med stenar på olika nivåer. Anläggningarna kan eventuellt vara spismursrester. Inga konstruktioner eller fynd förekom i schaktets östra del. De flesta föremål låg i anslutning till de förmodade spismursresterna

Fynd
Buteljglas (F23), kritpipsfragment (F26), piphuvud av Baccustyp (F27), eldslagningsflinta (F28), gångjärn (F29), kopparbleck (F30), yngre rödgods (F31).

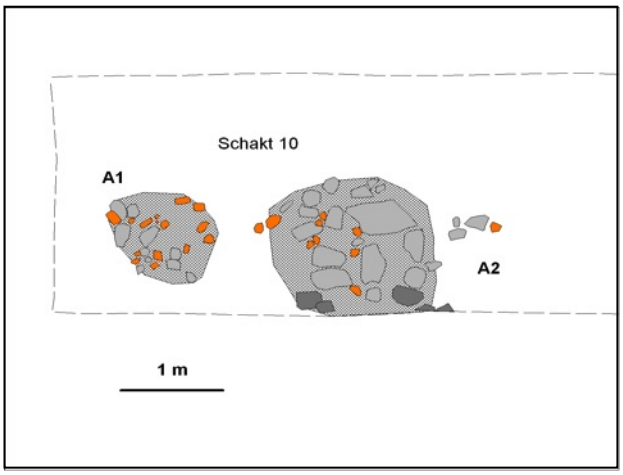

Fig. 7. A1 och A2 i schakt 10:s västra del är troligen spismursrester, med sten, tegel och sot. De är förmodligen inte samtida. De mörkare skrafferade stenarna i A2 ligger ca 15 cm djupare än övriga stenar.

Fig. 8. Spismursrester i schakt 10. Anläggning A1 och A2 (närmast i bild). Foto från öster.

Yta A schakt 11
10 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Grävdes i yta A:s västra del. Ett 0,10 – 0,15 m tj matjordslager. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd
Inga

Yta A schakt 12
14 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Grävdes i yta A:s västra del. Ett 0,10 – 0,15 m tj matjordslager. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd
Inga

Yta A schakt 13
10+10 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö-V/N-S).
Grävdes i yta A:s östra del i vinkel ned mot Häradsvägen. Ett 10 m långt schakt i öst/västlig riktning uppvisade ett 0,4 m tjockt matjordslager och en stenansamling 1,4 x 1 m stor med inslag av tegel. Till sin karaktär påminnande om A1 och A2 i schakt 10, eventuella spismursrester. I schaktet i N/S-riktning framkom en 5,4 m lång stensyllsrad med tätt lagda, 0,10 – 0,6 m stora stenar. Kritpipsfragmenten låg framför allt koncentrerade till schaktets södra del.

Fynd
Kritpipsfragment (F32-34), del av gjutjärnsgryta (F35), yngre rödgods (F36-38), ostindiskt porslin (F40), förslaggat lergods (F37).

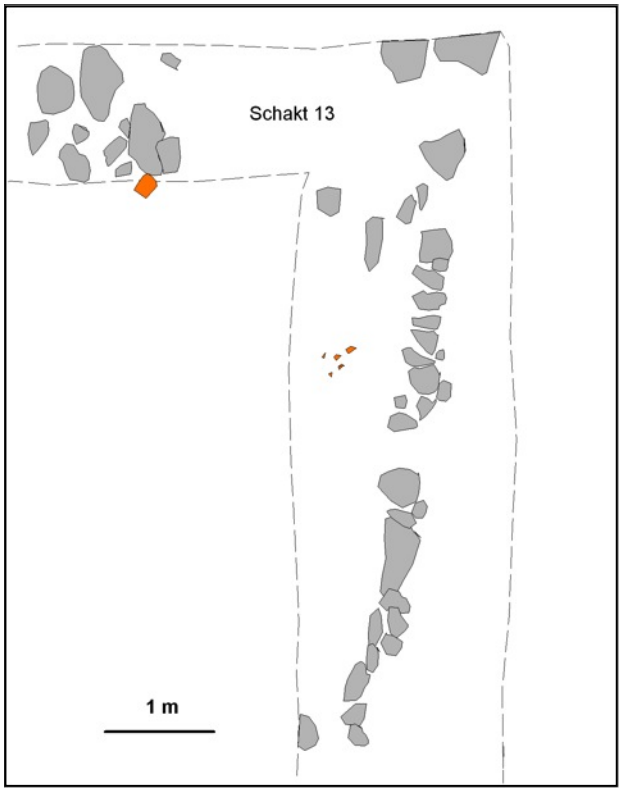

Fig. 9. Planritning och foto över schakt 13 med syllstensraden. Foto från söder.

Yta A schakt 14
10 m långt och 1,2 m brett (riktning NV/SO).
Grävdes i östra delen av yta A, måttligt med matjordslager, 0,15 m tjockt. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd
Inga

Yta B

Ytan är belägen ca 50 m öster om yta A. Området består av tunt matjordslager på sandigt underlag. Marken brukas idag för odling av rörflen. Här grävdes två schakt i områdets västra del. Inga fynd, stenar eller andra konstruktioner påträffades.

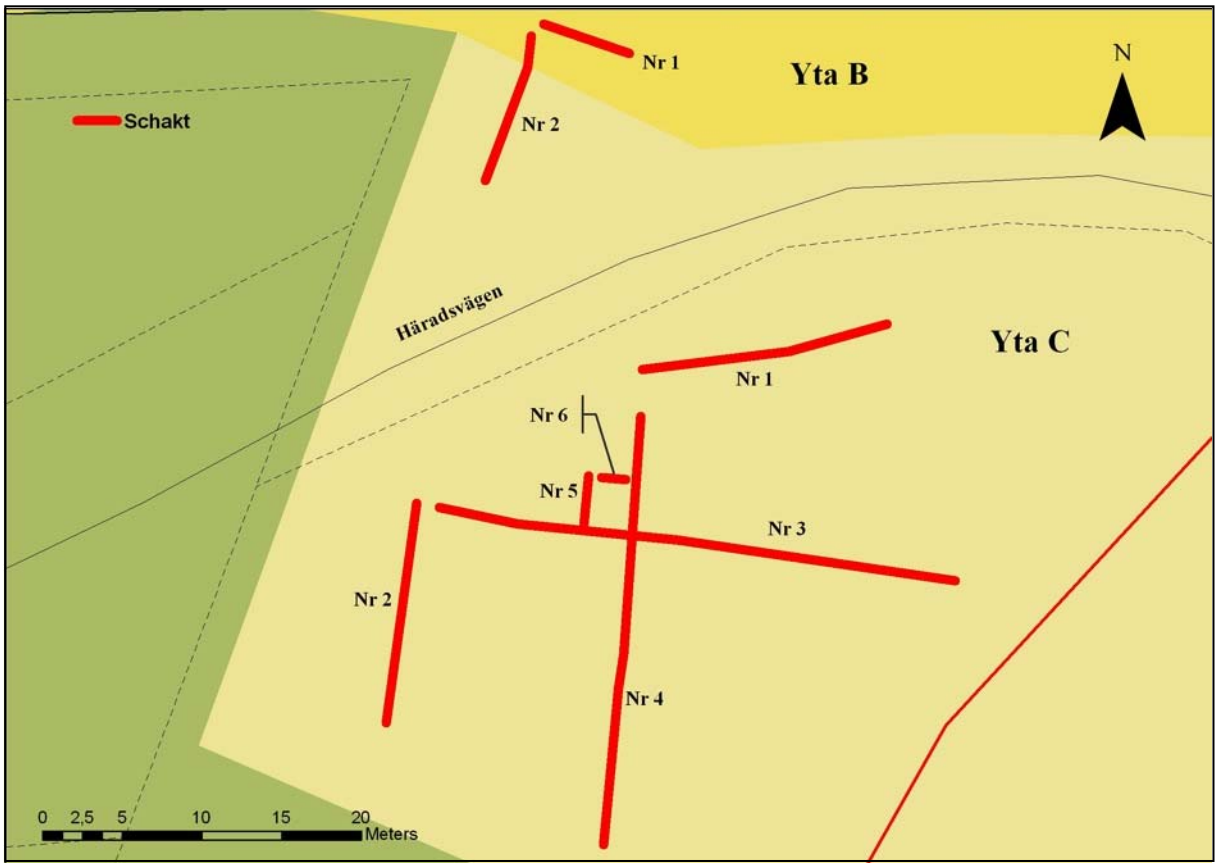

Fig. 10. Kartan visar yta B i norr, ovanför Häradsvägen och yta C söder om Häradsvägen. I det området ska det enligt kartmaterialet från 1735 ha legat en fyrlängad gård – *Cammererarens gård* (Beckman mfl 2009:6).

Yta C

Ytan ligger ca 75 m sydväst om yta A och söder om Häradsvägen. Enligt kartmaterialet från 1735 ska en fyrlängad gård ha funnits här – *Cammererarens gård* (Beckman mfl 2009:6). Området består av gammal, delvis med sly och hallonris bevuxen åkermark. Här upptogs sex schakt huvudsakligen inom ytans västra del. Jordarten bestod i västra delen av sand under matjordslagret. Marken sluttar svagt mot Rågångsbäcken i öster, där vidtar fuktig och kompakt mjäla.

Yta C schakt 1

18 m långt och 1,2 m brett (riktning VNV/OSO).
Grävdes i norra delen av yta C, måttligt med matjordslager, 0,15 m tjockt. Ingen sten eller övriga konstruktioner.

Fynd

Yngre rödgods (F41) och en bronsknapp (F42).

Yta C schakt 2

15 m långt och 1,2 m brett (riktning NNO/SSV).

Grävdes i västra delen av ytan. Matjordslagret var 0,3 – 0,4 m tjockt. Ingen sten eller övriga konstruktioner. Ett kopparmynt låg i schaktets norra ände.

Fynd
Kritpipsfragment (F43), porslin (F44), kopparmynt Johan III 2 öre 157? (F45).

Yta C schakt 3
35 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Grävdes i västra delen av ytan. Matjordslagret var 0,3 – 0,4 m tjockt. Ca 10 m från schaktets västra sida framkom inom en omkring 4 m lång sträcka i schaktet, ett flertal stenar mellan 0,10 – 1 m stora. Den ansamling som låg längst i öster gav intryck av att vara resterna efter ett spismursröse. Fyllningen bestod av tegel, brända ben och modernt porslin. Ej tillvarataget. I övrigt förekom sparsamt med fynd. Schaktets förlängning mot öster (mot Rågångsbäcken) en sträcka på ca 20 m bestod huvudsakligen av finkornig, kompakt mjäla under ett tunt matjordslager.

Fynd
Bronsknapp (F46), Bryne i röd sandsten (F47).

Yta C schakt 4
30 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).
Omkring 4 m söder ifrån schaktets början framkom en oregelbunden ansamling med stenar med inslag av tegel i norra änden. Stenarna var mellan 0,3 – 0,8 m stora. Schaktet korsar schakt 3 och den nedre delen av schakt 4 var helt fyndtomt. Sparsamt med fynd i övrigt, de fynd som förekom låg i anslutning till stenarna.

Fynd
Yngre rödgods (F48), eldslagningsflinta (F49) och stengods (F50).

Yta C schakt 5
4 m långt och 1,2 - 2 m brett (riktning N/S).
Schaktet drogs mitt för stenansamlingen i schakt 1:s västra del. I schaktet framkom en oregelbunden ansamling stenar, 0,2 – 0,5 m stora, ca 1 m från schakt 1. De fynd som förekom låg i anslutning till stenarna. Förhållandevis rikligt med bitar av tegel.

Fynd
Yngre rödgods (F51), Westerwaldgods (F52).

Yta C schakt 6
2,5 m långt och 1,2 m brett (riktning Ö/V).
Schaktet drogs i vinkel mot schakt 5. I schaktet framkom endast tegel.

Fynd
Inga

Fig. 11. Schakt 5 (närmast i bild) sammanhänger med schakt 3. Foto från NV.

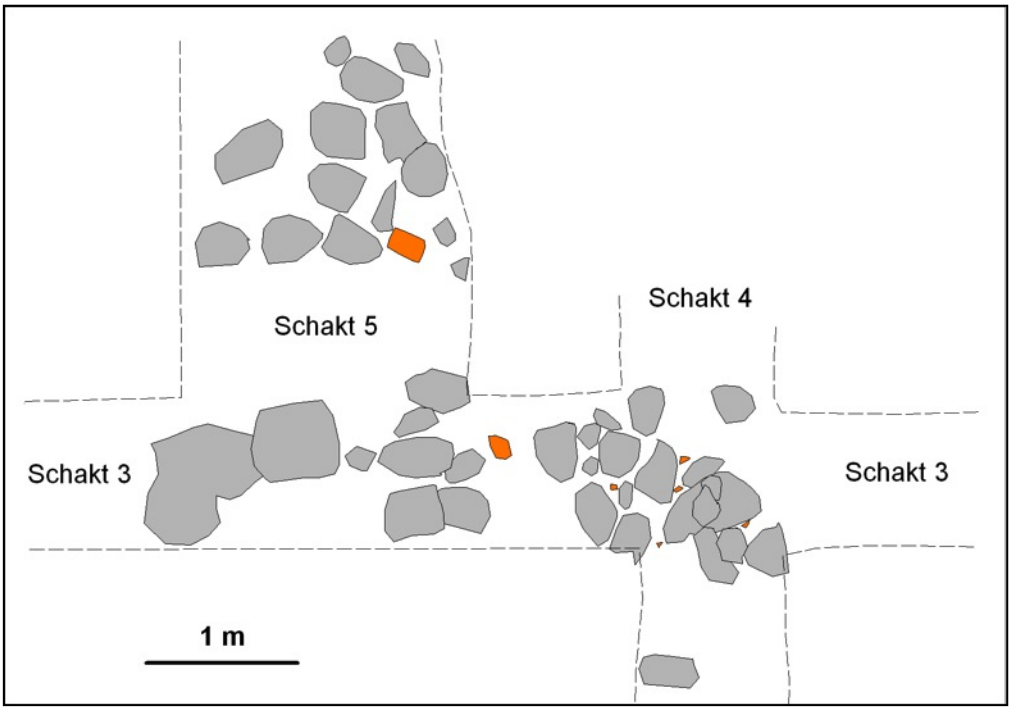

Fig. 12. Planritning av de stenformationer som påträffades inom yta C. Stenarna längst till höger i bild, kan eventuellt vara rester efter ett spismursröse.

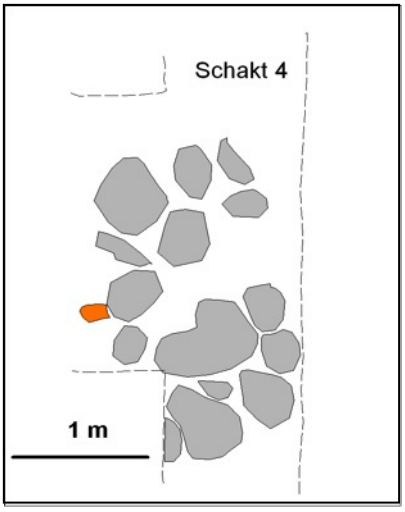

Fig. 13. Planritning över stenarna i schakt 4:s norra del.

Yta D

Ytan ligger ca 80 m sydost om yta C. Yta D består av åkermark som fortfarande brukas. Strax intill i väster är Raä 967, fyndområde (35x30) för glas, del av glättningssten till linne, ostindiskt porslin, Westerwaldgods, yngre rödgods samt stengods mm.

På kartmaterial från 1735 framgår att tre byggnader funnits i eller i angränsande område till Raä 967. *Cantzelli*, *Contoiret* samt vaktknektarnas rum (Beckman mfl 2009:6).

Inom ytan maskingrävdes sju schakt. Matjordslagret var relativt tunt mellan 0,15- 0,20 m med ett underliggande sandigt lager.

Fig. 14. Vid undersökningstillfället var åkern plöjd. Raä 967 ligger inom området till höger i bild. Foto från nordväst.

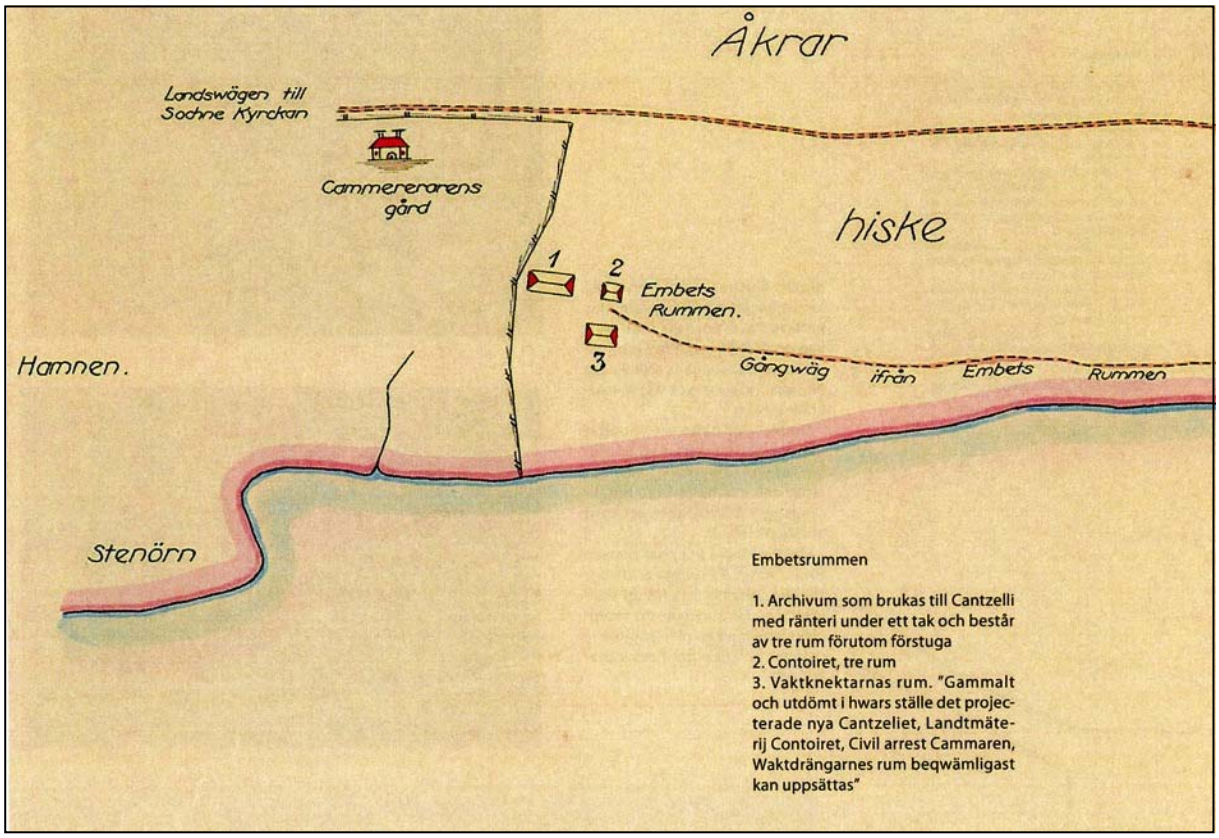

Fig. 15. Utsnitt av karta upprättad av lantmätare Esaias Hacksell 1735 (efter Beckman mfl 2009:6). Raä 967 har registrerats på den plats där hus nr 1 och 2 är belägna. Maskinschakten grävdes till höger i bild. Cammererarens gård motsvarar yta C. På kartan syns Rågångsbäcken från Häradsvägen ned till älven.

Yta D schakt 1
28 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).

Fynd
Del av gjutjärnsgryta (F53), kritpipsfragment (F54), yngre rödgods (F55).

Yta D schakt 2
25 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).

Fynd
En skärva ostindiskt porslin (F57).

Yta D schakt 3
30 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).

Fynd
Kritpipsfragment (F58), nyckel av järn (F59).

Yta D schakt 4
35 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).

Fynd
Mässingsring (F60).

Yta D schakt 5
32 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).

Fynd
Kritpipsfragment (F61).

Yta D schakt 6
33 m långt och 1,2 m brett (riktning N/S).
Under matjordslagret i vad som närmast såg ut att vara steril jord gav metalldetektorn utslag och ett klipp silvermynt kunde grävas fram. Myntet tillverkades under Erik av Pommerns regeringstid och kan ej närmare bestämmas.

Fynd
Kritpipsfragment (F62), ett silvermynt Erik av Pommern 1396-1439.

Yta D schakt 7
5 m långt och 1,2 m brett (riktning NV/SO).

Fynd
Inga

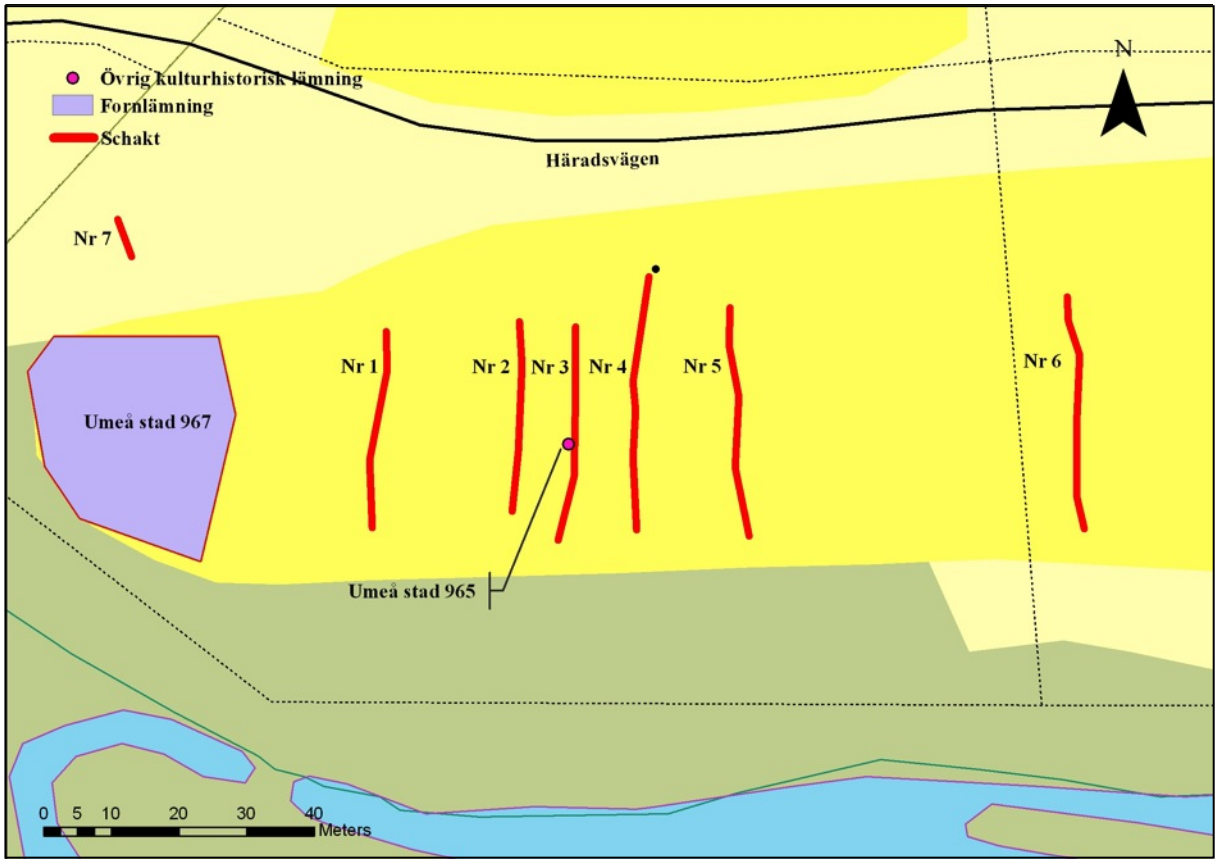

Fig. 16. Kartan visar yta D med de maskingrävda schakten i förhållande till Raä 967.

Fynd

Då alla undersökta ytor ligger i åkermark kan man förvänta sig föremål av alla de sorter och från alla tider. Jorden har brukats under lång tid och åkrarna har gödslats och med gödslet följer diverse avfall i olika material. Det kan ibland vara svårt att urskilja vad som skall tillvaratas. Det gjordes det därför ingen gallring i fält utan det mesta sparades, förutom fönsterglas, spikar och tegel. I samband med rapportarbetet kastades det som bedömdes vara sentida *avfall*. Mynt och kritpipor har bestämts av Anders Huggert, 1:e antikvarie vid Västerbottens museum.

Kopparmynt

Totalt påträffades sex kopparmynt, med hjälp av metalldetektor, under utredningen. Fyra kopparmynt hittades inom yta A: Kristina ¼ öre 1635 (F18), Karl XI 1/6 öre sm 1671(F16) och ett från 1677 (F17) dessa tre låg spridda i schakt 1 medan det fjärde, Ulrika Eleonora 1 öre från 1719 alt 1720 (F18) låg i schakt 3:s södra del.

Ett kopparmynt påträffades inom yta C och schakt 2: Johan III 2 öre från 157? (F45) – årtalet går inte att utläsa då myntet är kraftigt anfrätt.

Det sjätte kopparmyntet: Sigismund ½ öre 1597 (F56) tunt och slitet, låg dubbelvikt i norra änden av schakt 1, yta D.

Silvermynt

Två silvermynt hittades inom yta D: Karl XI 4 öre från 1677, myntet framtogs med metalldetektor före schaktningen. Det låg i åkerkanten strax öster om Raä 967. Det hittills äldsta kända myntet fanns i schakt 6: Erik av Pommern, Örtug, saknar årtal men Erik av Pommerns regeringstid varade mellan 1396-1439.

Kritpipor

Den största mängden består av delar av pipskaft, 38 stycken varav de flesta hittades relativt väl samlade i södra änden av schakt 13, inom yta A. Antalet hela eller delar av piphuvuden uppgår till 12 stycken alla från yta A. I schakt 13 hittades tre hela piphuvuden, ett dekorerad med en sexuddig enkel stjärna, ett sk räffelhuvud och ett utan dekor (F34), men med en stämpel med krona och där under initialerna C A. Vilket betyder att pipan är tillverkad vid Carl Aspegrens pipbruk (1708-39) på Kungsholmen i Stockholm. De två andra piporna är sannolikt också Stockholmtillverkade, kring 1800-talet.

Ett piphuvud från yta A, schakt 10, utmärker sig. Det är ett fragment där dekoren är bevarad på framsidan. Den föreställer en naken mansperson, Baccus, sittandes på en vintunna, i ena handen hållande en kritpipa i den andra ett vinglas. Motivet inramas av en sköld som flankeras av lejon. Pipan är av Holländskt ursprung, tillverkad i staden Gouda, någon gång under 1700-talet. På klackens ändyta finns staden Goudas fabrikationsstämpel. Under skölden finns en delvis svårtydd textremsa på holländska, ungefärlig lydnad: MET SMAAK TEN …..SOMER därunder finns en firmabeteckning A:I …. SON.

Ostindiskt porslin, yngre rödgods och stengods

Två skärvor av ostindiskt porslin med blå/vit dekor påträffades. En skärva fanns på yta A, schakt 13 (F38) och den andra på yta D i schakt 2 (F57). Yngre rödgods från olika typer av kärl fanns spridda på alla ytor. De är rester efter fat, skålar eller trefotsgrytor. En skärva Westerwaldgods (F52), en form av stengods som tillverkats i Westerwald i norra Tyskland. Skärvor av porslin, lergods och stengods av den här typen har tidigare påträffats i åkern, vid Raä 967.

Fig. 17. Myntfynden från Backen. Övre raden från vänster: kopparmynt Karl XI 1/6 öre sm 1671 (F16), Kristina 1/4 öre 1635 (F18), Sigismund 1/2 öre 1597 (F56), Johan III 2 öre 157? (F45). Undre raden från vänster: klippt silvermynt, Erik av Pommern 1396-1439 (F63), kopparmynt Ulrika Eleonora 1 öre km 1719 eller 1720 (F19), silvermynt Karl XI 4 öre 1677 (F64) och kopparmynt Karl XI 1/6 öre sm 1677 (F17).

Fig. 18. Delar av skaft till kritpipor från yta A, schakt 13. Lilla bilden till höger, del av kritpipshuvud med Baccus- motiv. Pipa tillverkad i Gouda, Holland under 1700-talet.
Tabell: Fyndtyper/antal från Backen.

Typ	Antal
Beslag av järn	2
Bryne av sandsten	1
Buteljglas	3
Eldslagningsflinta	4
Ben till trefotsgryta	1
Förslaggat lergods	1
Gjutjärnsgryta, del av	2
Glasfragment	20
Gångjärn	2
Hänkel,av järn	1
Knapp av brons	2
Kopparbleck	4
Kopparmynt	6
Kritpipshuvuden , delar av	9
Kritpipshuvuden, hela	3
Kritpipsskaft, delar av	38
Lerklining/ugnsfodring	4
Mässingsring	1
Nyckel av järn	1
Ostindiskt porslin	2
Porslin	2
Silvermynt	2
Stengods	6
Ten av brons	1
Trefotsgryta, del av	2
Westerwaldgods	1
Yngre rödgods	29

Fig. 19. Skärvor av ostindiskt porslin, F57 och F38.

Fig. 20. Bilden illustrerar skrotfynd från senare tid som utgallrats.

Tabell: Numrerade fynd från Backen, Umeå stad.

Fnr	Typ	Antal	Vikt (g)	Mått (mm)	YTA	Schakt nr	Anmärkning
1	Gångjärn	1	66,3	105,8x45x13,4	Yta A	1	
2	Bronsten	1	7,4	91x3,6	Yta A	1	
3	Stengods	2	26,4	60x42x3,8	Yta A	1	Ljusgrå glasyr
4	Kritpipsfragment	3	12,3	57,6x8,2	Yta A	1	2 fr av skaft, 1 fr av piphuvud
5	Buteljglas, grönt	1	5,5	27,6x23,2x5	Yta A	1	
6	Yngre rödgods	5	63,8	87,3x38,6x7	Yta A	1	Ett fragm m grön-gul randig glasyr
7	Lerklining/ugnsfodring	4	83,5	60x35,6x12	Yta A	1	Triangulärt tvärsnitt
8	Trefotsgryta, del av	2	100	133,6x47,9x8,6	Yta A	2	Mynning med inv grön/grå glasyr
9	Stengods	3	19,4	56,44x6,9x3,4	Yta A	2	Grå glasyr
10	Yngre rödgods	3	40,9	48x37,6x7,9	Yta A	2	Bla en del av hänkel och en mynningsbit
11	Kritpipsfragment	1	3,3	26,7x15,4	Yta A	2	Del av huvud
12	Hänkel av järn	1	57,9	188x8x10,6	Yta A	3	
13	Beslag av järn	1	9,5	23,8x33,3x3,9	Yta A	3	Med genomborrat hål
14	Kritpipsfragment	1	2,5	39x6,9	Yta A	3	Del av skaft
15	Stengods	1	4,1	36,8x18,2x5,3	Yta A	3	Svart med profilerad dekor
16	Kopparmynt	1	5,3	25,3 Ø	Yta A	1	Karl XI 1/6 öre sm 1671 X 7087611 Y 1715153
17	Kopparmynt	1	5,7	24,4 Ø	Yta A	1	Karl XI 1/6 öre sm 1677 X 7087611 Y 1715154
18	Kopparmynt	1	10,1	30 Ø	Yta A	1	Kristina 1/4 öre 1635 X 7087595 Y 1715161
19	Kopparmynt	1	3,4	22,7 Ø	Yta A	3	Ulrika Eleonora 1 öre km 1719 eller 1720
20	Ben till trefotsgryta	1	60,4	68x46	Yta A	4	
21	Yngre rödgods	1	4,2	29,6x19,9x8,3	Yta A	8	Del av mynning
22	Yngre rödgods	1	18,4	52,8x30x10	Yta A	9	Fragm med inv grön/grå glasyr
23	Glasfragment	3	57,8	51,5x35,7x10,5	Yta A	10	2 st brunt buteljglas, en del av hänkel till kanna i grönt glas
24	Buteljglas, grönt	2	119,9	101,7x80x8,6	Yta A	13	Del av fyrkantig butelj
25	Diverse glasfragment	17	188,9		Yta A	13	Butelj, smältor, fönsterglas.
26	Kritpipsfragment	4	9,7	47,2x6,9	Yta A	10	Pipskaft
27	Kritpipsfragment	1	6,7	36,920,6x5,5	Yta A	10	Piphuvud tillv i Gouda Holland, 1700-tal X 7087607 Y 1715156
28	Eldslagningsflinta	3	17,3	32,6x12,6	Yta A	10	
29	Gångjärn och beslag	2	53,4	96x22x3,3	Yta A	10	
30	Kopparbleck	4	11,7	40,7x25x2,5	Yta A	10	
31	Yngre rödgods	4	67	80x56x7	Yta A	10	Inv grå/grön glasyr
32	Kritpipsfragment	22	49,2	89x7,2	Yta A	13	Pipskaft (16 st) huvud (6 st)
33	Kritpipsfragment	1	3,2	24,3x9,5	Yta A	13	Del av pipskaft, punkt och zigzag dekor
34	Kritpipsfragment, huvuden	3	32,2	48,8x21,6	Yta A	13	ett räffelhuvud, ett med stämpel och ett m stjärndekor
35	Gjutjärnsgryta, del av	1	309	105,5x98x7,5	Yta A	13	
36	Yngre rödgods	6	68,8	63x45x8,9	Yta A	13	En skärva från ett grönglaserat fat
37	Yngre rödgods	5	58	70x48x6	Yta A	13	Gulglaserad in- och utsida

Fnr	Typ	Antal	Vikt (g)	Mått (mm)	YTA	Schakt nr	Anmärkning
38	Ostindiskt porslin, del av fat	1	4,8	33,5x27x3	Yta A	13	Blå/vit dekor
39	Utgår						
40	Förslaggat lergods	1	21,7	71x37x18	Yta A	13	
41	Yngre rödgods	1	7,8	47x27x6,6	Yta C	1	
42	Bronsknapp	1	2	18 Ø 1,1 tj	Yta C	1	
43	Kritpipsfragment	2	5,3	50x7,5	Yta C	2	Del av skaft
44	Porslin	2	2,7	22x14x2,8	Yta C	2	
45	Kopparmynt	1	2,9	25,5 Ø	Yta C	2	Johan III 2 öre 157? X 7087586 Y 1715221
46	Bronsknapp	1	3,2	18,2	Yta C	3	Punkt och cirkeldekor
47	Sandstensbryne	1		173x91x43	Yta C	3	Grovt huggna sidor, förarbete ?
48	Yngre rödgods	1	76	103x55x17	Yta C	4	Fat m vit dekor
49	Eldslagningsflinta	1	4,8	33,5x25x8	Yta C	4	
50	Stengods	1	1,7	20x14x5	Yta C	4	Grå/grön glasyr
51	Yngre rödgods	1	24,6	57x52x12,5	Yta C	5	Fat med gul/grön glasyr
52	Westerwaldgods	1	10	39,7x40x4,3	Yta C	5	Grå glasyr
53	Gjutjärns gryta, del av	1	239	105x82x8	Yta D	1	
54	Kritpipsfragment	2	5,4	43x8	Yta D	1	
55	Yngre rödgods	1	8,8	40x26x7,6	Yta D	1	Gul/vit randig glasyr
56	Kopparmynt, dubbelvikt	1	0,96	18,4 Ø 0,6 tj	Yta D	1	Sigismund 1/2 öre 1597 X 7087538 Y 1715310
57	Ostindiskt porslin	1	7,3	46x30x4	Yta D	2	Blå/vit dekor
58	Kritpipsfragment	6	11,6	47,6x9,5	Yta D	3	Pipskaft, ett med dekor
59	Nyckel av järn	1	36	74x34x10	Yta D	3	
60	Mässingsring	1	5,5	36x4,6	Yta D	4	Halvcirkelformad
61	Kritpipsfragment	4	4,8	39,5x7	Yta D	5	Pipskaft
62	Kritpipsfragment	1	0,7	12,5x7	Yta D	6	
63	Silvermynt	1	0,4	18 Ø 0,7 tj	Yta D	6	Halvt, klippt mynt. Erik av Pommern 1396-1439
64	Silvermynt	1	2,7	23,6Ø 1 tj	Yta D	MD	Karl XI 4 öre 1677 X 7087531 Y 1715334
65	Silvermynt	1	2,32	16,5Ø 1,1 tj	Yta D	MD	Gustav V, 25 öre 1938

Resultat Röbäck

Inom ytan maskingrävdes 15 schakt. Schakt 1-10 uppvisade inga boplatsindikationer. I områdets norra del registrerades däremot två alternativt tre anläggningar. I schakt 13 fanns en meterstor, svagt sotfärgad härd med stenar och enstaka kol. Den andra härden låg i schakt 15 med delvis utbredning i schakt 11. Sanden var kraftigt rödbränd och enstaka stenar syntes i ytan. I schakt 14 påträffades en ansamling med skörbrända stenar som eventuellt kan utgöra resterna efter en anläggning. Utbredningen var oklar. Inga fynd i övrigt iakttogs.

I terrängen syntes spår efter den gamla kustlandsvägen, den inmättes med handhållen GPS. Senare tiders vägdragningar i området har förstört den nordvästra delen, mot det gamla färjeläget vid älvens södra strand.

Fig. 21. Vy över området på Röbäck från öster. Anläggningarna påträffades mellan älven och vägen, till vänster i bildens mitt. Foto från väster.

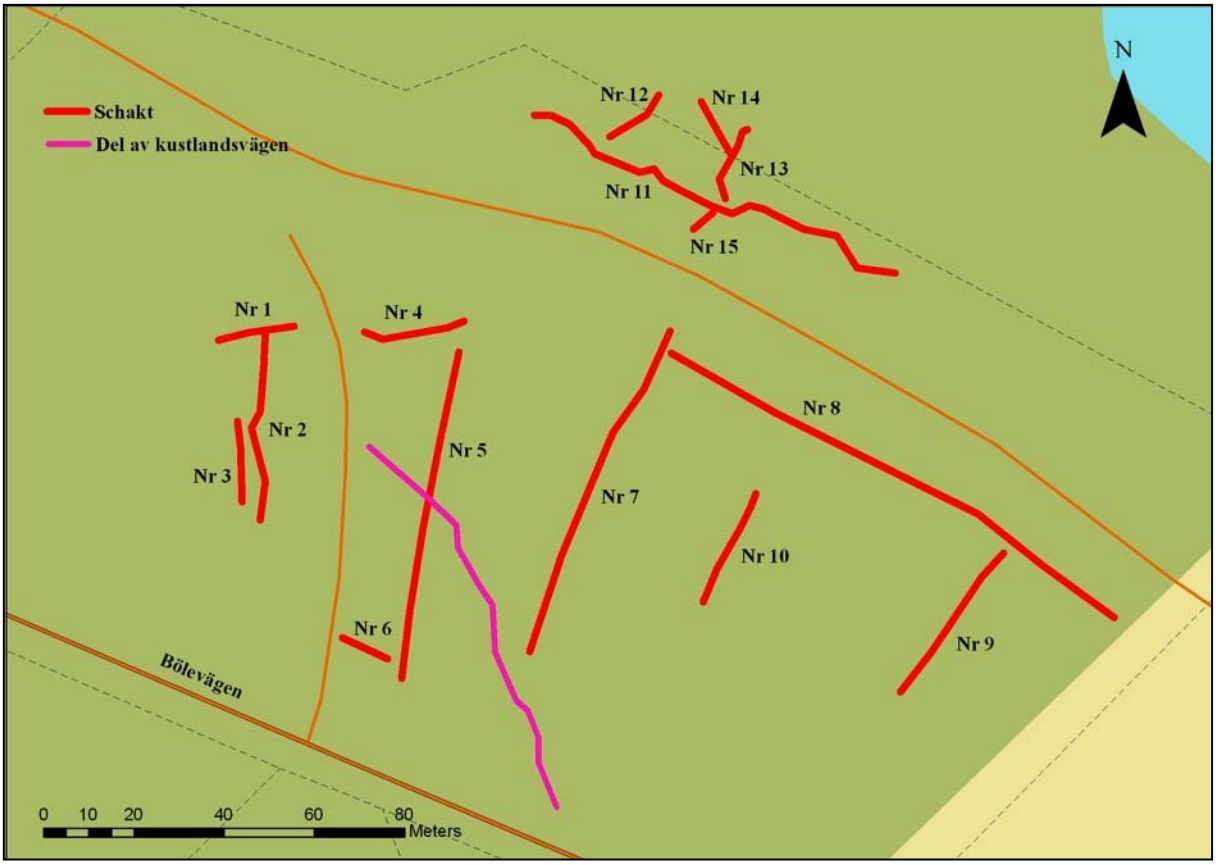

Fig. 22. Kartan visar maskinschakten på Röbäck. Den del av Kustlandsvägen som var synlig i området har markerats.

Fig. 23. Härden i schakt 13. Foto från söder.

Fig. 24. Skörbränd sten en tydlig boplatsindikation i schakt 14.
Foto från öster.

Fig. 25. I schakt 15 med fortsatt utbredning i schakt 11 fanns en härd med kraftigt rödbränd sand, ca 1 m i diameter. Foto från sydost.

Tolkning och utvärdering

Vid Backen och Röbäck framkom lämningar som inte varit kända sedan tidigare. På Backen finns äldre kartmaterial med uppgifter om var några av husen skall varit belägna. De fysiska lämningarna har dock legat under jord och har inte hittills varit kända. Om området kommer att exploateras bör ytterligare undersökningar göras för att klargöra husgrundernas storlek, konstruktion och utbredning. Husgrunder från 1500-tal/nyare tid har inte undersökts i någon större omfattning i Västerbotten län.

Inom området direkt vid älvens södra sida i Röbäck registrerades boplatsrester av förhistorisk karaktär. Här framkom två härdar samt en ansamling skörbrända stenar på ca 20-25 m ö h. Inga fynd kunde iakttas. Höjden över havet indikerar att lämningarna kan härröra från järnålder, omkring tiden för Kr. f. en tidsperiod som inte heller är särskilt väl undersökt i länet.

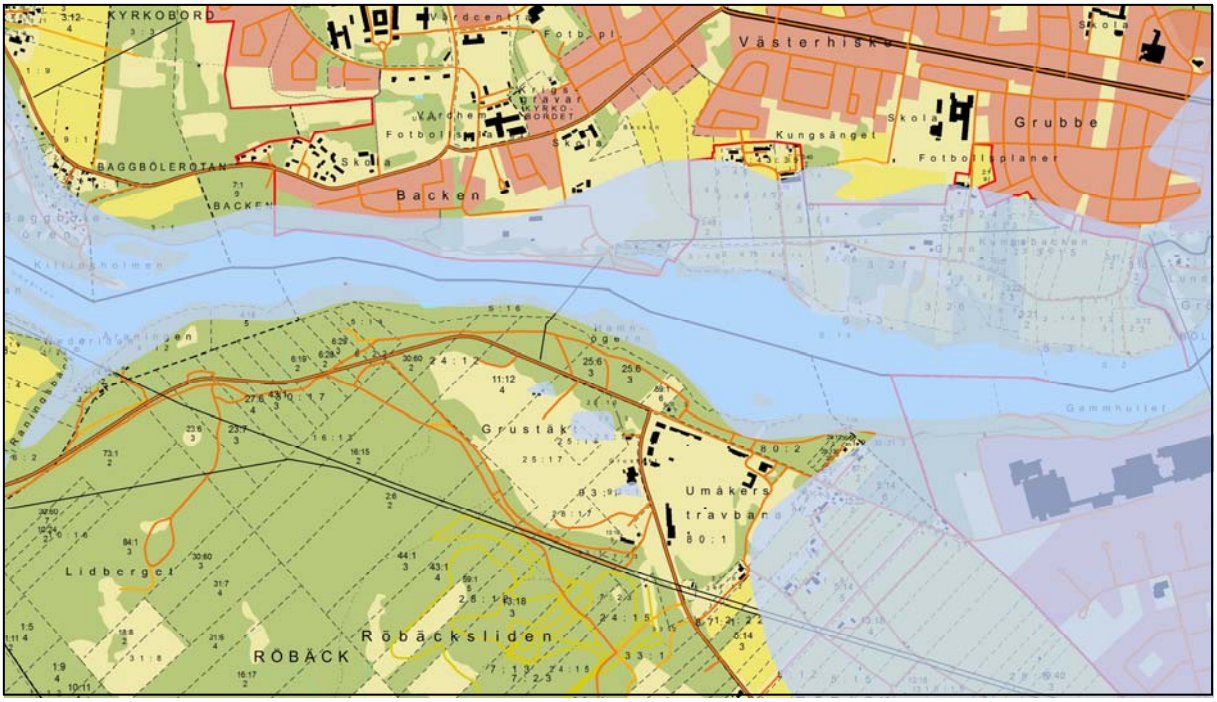

Fig. 26. Kartan visar strandlinjen för 2000 år sedan.

Referenser

Andersson, Berit. 2011. A*rkeologisk utredning. Etapp 1 inför alternativ sträckning av E4, sk Tunnelalternativet, Umeå kommun, Västerbottens län*. Arkeologisk rapport Västerbottens museum.

Beckman, Lars mfl. 2009. *Älvlandskapet i kulturhistoriska drag. Underlag till fördjupad översiktsplan för älvlandskapet*. Stadsledningskontoret, Umeå kommun 2009.

Huggert, Anders. 1975. Undersökningar på platsen för det forna Umeå. Västerbotten 2007/4:42-51. Umeå.

Huggert, Anders. 1975. *Rapport över efterbesiktning av undersökningsområde vid Backens eller Umeå landsförsamlings kyrka 1975*. Västerbottens Museum Dnr 100/83.

Jonasson, Bengt-Åke. 1973. Ang. arkeologiska förundersökningen av området kring Backens eller Umeå landsförsamlings kyrka. Brev till Umeå kyrkliga samfällighet. Västerbottens Museum Dnr 443/73.

Jonasson, Bengt-Åke. 1973. Rapport över förundersökning kring Backens eller Umeå landsförsamlings kyrka. Västerbottens Museum Dnr 443/73.

Rathje, Lillian. 1987. *Rapport över förundersökning av medeltida boplatslager Raä 127, Kyrkbordet 5:47, Backen, Umeå sn och kn, Västerbotten.* Västerbottens Museum.

Övriga källor

Riksantikvarieämbetets databas över Sveriges fornlämningar: www.raa.se/cms/fornsok
Kartmaterial från Lars Beckman, projektledare för Stiftelsen för Ume Älvdal

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

Box 3183, 903 04 Umeå
Telefon 090-17 18 00. Telefax 090-77 90 00.
info@vbm.se
www.vbm.se